

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ
СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

СВІТОВА
ГІБРИДНА ВІЙНА:
УКРАЇНСЬКИЙ ФРОНТ
За редакцією Володимира Горбуліна

Харків
«Фоліо»
2017

ФЕНОМЕН ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

АВТОРИ:

Яворська Г.М., Іжак О.І.

- Ця війна відома під назвою «АТО».
- Так називається війна? – запитала Аліса.
- Та ні, ти не розумієш, – трохи роздратовано відповів Лицар. – Вона лише відома під такою назвою. А насправді назва у неї «Гібридний конфлікт».
- Отже, мені треба було спитати: «Так зветься ця війна?».
- Ні, це зовсім не те! Війна зветься «Неоголошена війна».
- Але це так лише зветься.
- То яка ж це війна? – запитала Аліса.
- До цього я й веду, – відповів Лицар.

За мотивами Льюїса Керролла, «Аліса в Задзеркаллі»

1.1. ГІБРИДНА ВІЙНА ЯК НОВІТНІЙ КОНФЛІКТ І ЯК ФОРМА ГЛОБАЛЬНОГО ПРОТИСТОЯННЯ

Агресія РФ проти України спричинила руйнівні наслідки для європейської та глобальної безпеки. Російсько-український конфлікт не тільки порушив регіональну стабільність, а й створює та підсилює глобальні ризики. Для опору та стримування агресора Україні разом з її міжнародними партнерами необхідно мати чітке розуміння природи й характеру цього конфлікту.

Поняття **гібридної війни** виявилось теоретично й практично найбільш придатним для визначення специфіки дій РФ, яка, поєднуючи мілітарні, квазімілітарні, дипломатичні, інформаційні, економічні засоби, не гребуючи ядерним шантажем, послідовно намагається досягти в Україні та в інших точках світу власних, не вповні зрозумілих міжнародній спільноті політичних цілей.

Водночас поняття гібридної війни охоплює явище набагато ширше, ніж сучасні форми ведення бойових дій, види війн майбутнього або назви конкретних конфліктів змішаного типу. Насправді йдеться про оформлення нового виду глобального протистояння у сучасному дестабілізованому міжнародному безпековому довіклілі. **Гібридна війна не є поверненням до стану холодної війни. Вона приходить їй на зміну**, у супроводі ланцюгів гарячих конфліктів, як нова, ускладнена й нестабільна форма відносин на міжнародній арені.

Гібридна війна як глобальне протистояння виникає в умовах нових принципів геополітичного устрою, який наразі визначається «внутрішніми лініями напруженості між зоною стабільності, де панує закон і міжнародне право... і сферою невизначеності, яка характеризується зневагою до закону, численними локальними конфліктами»¹, а не протистоянням між великими державами і сферами їхнього впливу, як за часів холодної війни. На Сході Європи лінія нового поділу пройшла територією пострадянських держав, які після холодної війни опинилися в ролі «буферних зон», або сірих зон безпеки, між Росією та країнами ЄС і НАТО. Вразливість України, що стала об'єктом російської гібридної агресії, зумовлена саме цим, бо сірі безпекові зони вважають головними джерелами гібридних загроз у сучасному світі.

Попри наявність багатьох праць на теми гібридної війни, кількість яких різко збільшилася після 2014 р. і продовжує зростати, значна частина питань теорії і практики гібридної війни взагалі і специфіки ведення російської гібридної війни проти України зокрема залишається без відповіді. Гібридна війна, при спробі її проаналізувати, уподібнюється рухомій мішені, яка з'являється й зникає з поля зору непередбачуваним чином. Маючи значну кількість підтверджених фактів і даних про гібридні воєнні дії, експерти стикаються з труднощами їхньої інтерпретації.

Внаслідок російської агресії проти України деякі засадничі тези щодо характеру гібридних воєнних дій потребуватимуть уточнення та навіть перегляду. Насамперед це стосується поширеного уявлення про асиметричний характер гібридних загроз як таких, що застосовуються слабшим противником проти сторони з відчутно більшим військовим, технологічним, людським потенціалом, в основному недержавними акторами проти національних держав. Ця поширена на початкових етапах розробки поняття гібридної війни теза виникла під впливом поняття «війни з терором» і отримала подальший розвиток у концепції гібридних бойових дій².

¹ Парохонський Б.О., Яворська Г.М. Зовнішня політика України в умовах кризи міжнародного безпекового середовища : аналіт. доповідь. – К. : НІСД, 2015.

² Щоправда, при розробці концепції гібридної війни вже на початкових етапах була висунута теза, що джерелом гібридних викликів можуть виступати не тільки недержавні актори, а діапазон поєднання регулярних та іррегулярних тактик далі розширюватиметься. Див.: *Hoffman F. G. Hybrid Warfare and Challenges // JFQ. – January 2009. – № 52. – National Defense University Press. – P. 37.*

Однак напад РФ на Україну продемонстрував, що гібридний конфлікт може бути за своєю сутністю міждержавним, хоча, із застосуванням нападником, також іррегулярних засобів. А коли нападником виступає противник з більшим економічним та військовим потенціалом, співвідношення сил агресора і об'єкта агресії виявляється зворотним.

Існують також інші моменти, які вимагатимуть перегляду або уточнень. Це спонукає докладніше розглянути теоретичні аспекти концепції гібридних війн з урахуванням досвіду російсько-української гібридної війни. Наразі дослідники відзначають, що зміст терміна «гібридна війна» зазнає змін порівняно з початковим вживанням³, проте досі не було зрозуміло, в якому напрямі відбуваються зміни. Нижче спробуємо відповісти на деякі з цих питань. Враховуючи широкий обсяг значення концепту гібридної війни та його міждисциплінарну спрямованість, далі пропонуємо кваліфікувати його як т.зв. парасольковий термін.

Специфіка російської гібридної агресії проти України полягає не стільки в загальних методах та цілях гібридної війни (які загалом були описані й частково передбачені теоретиками на прикладах інших гібридних конфліктів), скільки у беззастережному порушенні РФ системи базових міжнародно-правових угод, великих масштабах заподіяних ушкоджень, значній тривалості конфлікту. Досвід рішучої та багатосторонньої протидії агресорові з боку України продемонстрував принципово нові можливості захисту в умовах гібридної агресії та водночас виявив точки вразливості нашої країни, що стала об'єктом нападу і втратила територіальну цілісність. Поза тим, **три роки війни в Україні наочно показали динаміку змін у процесі гібридної війни — як у методах нападу, так і у способах захисту та опору агресії.**

Принципово новим аспектом для ведення сучасної гібридної війни виявилася ключова роль міжнародної спільноти. Спільна позиція щодо засудження дій агресора з боку НАТО, ЄС, стратегічних партнерів України, система санкцій проти РФ стали важливим чинником протидії та стримування агресора. Водночас гібридний російсько-український конфлікт унаочнив, що, попри широку і розгорнуту систему включення в архітектуру міжнародної безпеки, Україна опинилася в умовах військової агресії у безпековому вакуумі, поза надійними гарантіями безпеки⁴. Роль і зміст гарантій безпеки у сучасному світі виявили

³ Rácz A. Russia's Hybrid War in Ukraine: Breaking the Enemy's Ability to Resist The Finnish Institute of International Affairs [Електронний ресурс]. — 2015. — Режим доступу : http://www.fiia.fi/en/publication/514/russia_s_hybrid_war_in_ukraine/

⁴ Парахонський Б.О., Яворська Г.М. Модернізація і опір: зовнішньополітична доктрина Української держави // Стратегічна панорама. — 2015. — № 1. — С. 45–57.

свою обмеженість і змінність залежно від наявності або відсутності довіри між світовими гравцями, готовності слідувати міжнародним правилам або зухвалої відмови рахуватися з ними.

Порушення положень Будапештського меморандуму однією з країн-підписантів, зруйновані гарантії суверенітету, надані Україні в обмін на відмову від третього за розміром у світі ядерного потенціалу, чітко продемонстрували, крім підступності дій країни-агресора, також безперечний факт зміни у системі безпекових гарантій, що склалися після Другої світової війни. На час підписання Будапештський меморандум не тільки сприймався, а й був цілком надійним правовим документом, і побоювань щодо його дотримання не виникало. Міркування про декларативність і юридичну необов'язковість з'явилися після брутального порушення його положень, і тому не є цілковито переконливими.

Розуміння і зміст міжнародних гарантій безпеки нині зазнали кардинальних змін, а самі гарантії у новому безпековому середовищі значною мірою втратили вагу. У часи підписання Будапештського меморандуму проголошені ним гарантії суверенітету України були цілком ґрунтовними, однак сьогодні абсолютних гарантій захисту не дають не тільки заяви на зразок цього документу – дискутується навіть довіра до статті 5 Вашингтонського договору про колективну оборону членів Північноатлантичного альянсу, найбільш надійної безпекової організації у світі. Тому НАТО розробляє й починає застосовувати комплекс заходів, спрямованих на стримування агресивної РФ і на відновлення цілковитої довіри до надійності Альянсу серед країн-членів і країн-партнерів.

Російська агресія проти України відбувається у контексті системної кризи світової безпеки. Східна Європа перетворилася на територію нестабільності та загроз унаслідок незаконних і нелегітимних дій Росії, що підірвали систему міжнародних відносин, яка вибудовувалася протягом десятиліть. Вогнища напруженості на Близькому Сході, в Південній Азії, у Східній Європі, які фактично оточили трансатлантичну спільноту, міграційна криза, діяльність ІДІЛ тощо – усі ці події, разом із російською агресією проти України, доцільно розглядати як складники взаємопов'язаних деструктивних процесів у міжнародному безпековому доквіллі. Спостерігаються спроби повернути до міжнародних відносин принципи силової політики (до чого прагне РФ), однак в умовах глобалізації відновити принципи світоустрою часів холодної війни неможливо.

Тому говорити про повернення до холодної війни немає ні сенсу, ні конкретних підстав. Новітні форми протистояння, на відміну від проти-

стояння часів біполярного устрою, мають непевний, змішаний хаотичний і множинний характер. Зруйновані діями РФ принципи міжнародного права поступаються місцем змішаним, гібридним нормам міжнародної поведінки, а *гібридна війна змінює холодну війну як нова форма глобального протистояння*.

У цьому розділі ми аргументуємо необхідність розрізнення двох модусів існування гібридної війни — як феномена фізичної реальності і як дискурсивного конструкта, а також ставимо питання про характер співвідношення між ними. Процеси формування концепту досліджено за допомогою аналізу термінів на позначення гібридної війни та суміжних явищ з урахуванням відмінностей різних військово-теоретичних традицій. Висловлено гіпотезу про доцільність інтерпретації терміна «гібридна війна» не тільки як загальної назви новітньої форми воєнного конфлікту, але й як назви одиначної (унікальної) історичної події. У цьому новому ракурсі гібридна війна постає як співвідносна з холодною війною та відомими з історії війнами зі своїми власними назвами. Таким чином, загальне припущення про гібридну війну не тільки як про вид новітніх воєнних конфліктів, а і як про нову форму множинного глобального протистояння отримує додаткову аргументацію.

1.2. КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ТЕРМІНА

Гібридну війну у загальному вигляді розуміють як воєнні дії, що здійснюються шляхом поєднання мілітарних, квазімілітарних, дипломатичних, інформаційних, економічних та інших засобів з метою досягнення стратегічних політичних цілей. Специфіка такого поєднання полягає в тому, що кожний із військових і невійськових способів ведення гібридного конфлікту застосовується у воєнних цілях та використовується як зброя. Перетворення на зброю (*weaponization*) відбувається не тільки в медійній сфері⁵. Так само в прямому сенсі у ролі зброї, яка завдає ураження різного рівня системам противника, застосовуються всі інші невійськові засоби ведення гібридної війни.

⁵ Британський дослідник інформаційної складової російської агресії П. Померанцев вживає термін *weaponization of media*, тобто застосування медіа як зброї. Так само, на нашу думку, застосовуються як неметафорична зброя всі інші невійськові засоби ведення гібридної війни.

Рис. 1.1. Концептуалізація терміна «гібридна війна»

Таке функціональне поєднання у межах гібридних конфліктів гетерогенних явищ і засобів вимагає комплексного аналітичного підходу з боку представників різних галузей знань. Слід, однак, взяти до уваги, що на заваді побудові комплексних міждисциплінарних підходів стоять відмінності у предметній сфері окремих наук, які мають справу з тим самим об'єктом⁶, у цьому випадку – з гібридною війною. Для уникнення розпорошення тематики зосередимося на безпековому аспекті, який фокусує навколо себе численні міждисциплінарні виміри гібридних конфліктів.

Гібридні конфлікти і гібридні загрози на сьогодні розглядають як важливу характеристику міжнародного безпекового довкілля, що перебуває у стані системної кризи. Водночас у військовій та аналітичній спільноті бракує єдності у розумінні феномена гібридної війни.

Головне питання полягає в тому, чи змінилася природа сучасної війни і чи є гібридні способи ведення війн принципово новими формами воєнних конфліктів, сучасних і майбутніх? Чи насправді йдеться лише про

⁶ Яворська Г.М. Лінгвістика в дослідженні міждисциплінарних об'єктів (до аналізу колективних ідентичностей) // Мова. Людина. Світ: До 70-річчя професора М. Кочергана : зб. наук. статей. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2006. – С. 46–59.

застосування нових комбінацій, прийомів і методів воєнних дій, відомих з античних часів, а сутність війни як була, так і залишається незмінною? Остаточної відповіді на це питання досі немає. Дехто з військових теоретиків категорично відмовляє гібридним війнам у сутнісній специфіці, інші наполягають на тому, що така специфіка існує. Неприйнятним для багатьох експертів є надуживання терміном «гібридний», унаслідок чого він може застосовуватися настільки широко, що взагалі втрачає сенс.

Розмитість і невизначеність природи сучасних конфліктів відбивається у множинності термінологічних назв для широкого спектра явищ: гібридна війна, конфлікти у «сірій зоні», або «сірі війни» (*gray wars*), необмежені конфлікти (*unrestricted conflicts*) та ін., що мають на меті відрізнити сучасні війни від традиційних, або конвенційних, видів збройних конфліктів. Застосування додаткових термінологічних «наліпок» для нинішніх конфліктів, їхнє нав'язливе повторювання поза поглибленою рефлексією над сутністю справи змушує деяких експертів сумніватися, чи варто взагалі говорити про появу нових форм ведення війн? Чи, може, коректніше розглядати новітні конфлікти як застосування класичних силових засобів та стратегій, чия ефективність посилена сучасними розвиненими технологіями та поєднана зі свідомим використанням вразливих місць безпекових структур західного світу?

Тактика гібридної війни з поєднанням різнорідних військових та невійськових засобів сама по собі не є новою. Новацією, як підтверджує російсько-українська агресія, є цілеспрямоване використання особливостей сучасного безпекового довкілля для ведення гібридних воєнних дій на територіях країн із невизначеного, буферного, простору — між державами з демократичними та авторитарними режимами. Буферні країни навіть у біполярному світі були джерелом підвищеної небезпеки. ***А в умовах глобалізованого світу та гібридних війн ризики від існування таких буферних утворень значно підвищилися, що, разом зі зруйнованою системою надійних міжнародних гарантій, ставить під сумнів будь-які ідеї використання новітнього поділу світу між великими державами як інструменту міжнародної стабілізації.***

Гібридна війна як парасольковий термін

Поняття гібридної війни не відкидає традиційних поглядів на війну, а радше доповнює їх з урахуванням динамічних змін у міжнародному безпековому довкіллі та інших суттєвих чинників, що впливають на методи ведення війн. Військовий аналітик Ф. Гоффман, теоретик концепції гіб-

⁷ Antulio J. Echevarria II. Operating in the Gray Zone: An Alternative Paradigm for US Military Strategy [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pubs/display.cfm